

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Даница ПЕТРОВИЋ

Музиколошки институт
Београд

ЦРКВЕНИ ЕЛЕМЕНТИ У СРПСКОМ НАРОДНОМ ОБРЕДНОМ ПЕВАЊУ

„Проучавање различитих облика унисоног певања је један од најпривлачнијих проблема за музикологе који желе да пронађу у порекло музичке уметности. Задаци истраживања различитих облика једногласног певања делимично се могу остварити ако се окренемо хришћанском певању. Овде се отвара широко поље проучавања: порекла, развоја и ширења црквеног певања на Истоку и на Западу, затим мешања оригиналних мелодијских облика са онима паганског порекла, или са новим елементима које су уносили музичари и химнописци.”¹

Подстакнути овим речима Егона Велеса (Egon Welles), дојена византијских музиколошких студија, указаћемо на неке међусобне утицаје два типа унисоног певања — народног обредног и црквеног; оба су вековима преношена са колена на колена, на просторима где су Срби живели. На значај ових веза код нас је први указао Стојан Новаковић почетком овог века.² Пионирски су радови музичког лица и композитора Косте Манојловића и свештеника Живојина Станковића.³ Димитрије Стефановић је забележио пет музичких примера у којима се народне и литургијске песме певају по истом напеву.⁴

Поред тога што је преношена усменим предањем од времена Ђирила и Методија до данашњих дана, црквена музика је у рукописима бележена византијском неумском нотацијом, и то:

¹ E. Wellesz, *Melody Construction in Byzantine Chant*, Actes du XIIe Congrès international d'Etudes Byzantines I, Beograd 1963, 135.

² С. Новаковић, *Старинско црквено певање*, Караџић, IV, Алексинац 1900, 57—58.

³ К. П. Манојловић, *Музичко дело нашег села*, Београд 1929; Ж. Станковић, *Грађа за историју православног српског црквеног певања*, I део — обредно народно певање, рукопис у Музиколошком институту у Београду; II део — црквено певање, Православна мисао XXIII, 27, Београд 1980, 55—73.

⁴ D. Stefanović, *Melody Construction in Byzantine Chant*, complementary paper, Actes du XIIe Congrès international d'Etudes Byzantines I, Beograd 1963, 375—384.

а) грчким језиком од X века;⁵ б) старословенским језиком српске редакције (најстарији познати примери из XV века);⁶ црквено-словенским језиком руске редакције (хиландарски неумски рукописи, XVIII век).⁷ Црквено певање настало на територији Карловачке митрополије крајем XVIII и почетком XIX века, а познато као српско народно црквено појање записивано је искључиво савременом нотацијом почев од половине XIX века (Корнелије Станковић).⁸

Народни напеви се бележе тек у новије време и то савременом нотацијом.⁹ Занимљив је пример четрнаест грчких народних песама које су забележене касновизантијском неумском нотацијом вероватно у XVII веку.¹⁰ Широко распрострањеном „Хрисантовом“ неумском нотацијом народне песме су бележене и у Румунији и Бугарској у XIX веку.¹¹

Као прилог проучавању међусобних веза српског црквеног и народног певања издвојили смо примере народног обредног певања са християнизованим текстовима. Користили смо се об-

⁵ Упор. *Specimina Notationum Antiquorum*, ed. O. Strunk, *Monumenta Musicae Byzantinae*, Sér. principale, Pars Principalis et Pars Suppletoria (избор факсимила византијских неумских рукописа X, XI, XII века) Copenhagen 1966.

⁶ Д. Стефановић, *Стара српска музика*, Музиколошки институт САНУ, Посебна издања књ. 15/I, Примери црквених песама из XV века, Београд 1975; књ. 15/II, Факсимили рукописа, Београд 1973.

⁷ Упор. Д. Петровић, *Осмогласник у музичкој традицији Јужних Словена*, изд. Музиколошки институт САНУ, Посебна издања, књ. 16/I, књ. 16/II (факсимили и транскрипције), Београд 1982.

⁸ Еадем, *Српско народно црквено појање и његови записивачи*, Српска музика кроз векове, Галерија САНУ, књ. 22, Београд 1973, 251—292.

⁹ Прве нотне записе српских народних песама оставили су почетком XIX века Франц Мирецки, као прилог у другој књизи Вукових песама, *Народна српска пјеснарица*, Беч 1815, 356—357, и Е. Коларевић, *Српска народна музика*, *Летопис Матице српске IV*, Будим 1828, 114—116; упор., С. Вурић-Клајн, *Вук Караџић и српска музика*, у: *Музика и музичари*, Београд 1956, 13—24; В. Борђевић, *Оглед српске музичке библиотеграфије*, Београд 1960. Једнакостепен пример су две песме, „И вљиче девојка“ и „Када ми се Радосаве војевода“, које је нотама забележио Петар Хекторовић у *Старом Хвару*, означавајући их као *српски начин* (Sarbschi način). Обе песме су објављене у Хекторовићевом делу *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Венеција 1668; упор. фотографије у раду L. Zupanovića, *Napjevi iz Hektorovićeve Ribanja u svjetlu suvremene muzikološke interpretacije*, *Zvuk* 100, 1960, 478—479.

¹⁰ Једна од ових песама односи се на пад Босне под турску власт; упор. ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ Β. ΜΑΖΑΡΑΚΗ, ΜΟΥΣΙΚΗ ΒΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΙΒΗΡΩΝ, *Atina* 1967, 81; D. E. Conomos, *The Iviron Folk-songs — A Re-examination*, *Studies in Eastern Chant IV*, New York 1979, 28—53.

¹¹ G. Ciobanu, *Cinteci de lume*, Bucharest 1954, 79—81; P. L'ondev, *Pesni zapisani s hurmuzietvi nevni v B'lgaria prez XIX vek*, *Izvestija na Instituta za Muzika XII*, Sofia 1967, 161—230.

јављеним музичким збиркама српских народних песама¹² и рукописним збиркама које се налазе у Музиколошком институту Српске академије наука и уметности у Београду.¹³ Од неколико хиљада народних мелодија издвојено је 130 примера. То су крстоношке, славске, лазаричке и коледарске обредне песме, као и неколико еписких песама о хришћанским светитељима, њиховом животу и страдањима. Поменути обичаји су и сами својеврсна симбиоза паганских обреда и хришћанских празника.

Прихватајући хришћанску религију у IX веку, Срби, као и многи други народи, нису напустили стара веровања. Црква се од почетка до новијег доба борила против паганских обичаја. Најстарији податак о том сукобу налази се у *Синајском еухологиону*, јужнословенском глагољском рукопису из XI века, где у списима Светих отаца о покајању и греху пише: „аще кто въ а ден иде на колѣдѣ: еноуарѣ. ꙗкоже прѣвѣе погани творѣахъ... ꙗко штъ сотоны истѣ нгрѣ та.“¹⁴

Под утицајем цркве и друштвено-историјских промена стари облици и обреди су се временом мењали. У верском погледу Византија је била толерантнија од Рима. Источна црква је чак тражила начин да се приближи старој религији.¹⁵ Блискост црквених и паганских обичаја међу православнима општо је критиковао барски надбискуп, који је као папски визитатор половином XVII века обилазио Црну Гору, Херцеговину и још неке крајеве у којима су живели православни. „Код њих (православаца) не бива да се и једна кућа подигне, да се икоја свадба прослави, нити да се било какво јавно или приватно весеље или свечаност одржи, а да се пре почетка или по свршетку, не изведе 'појање светог масла' уз многоструко понављање истих оних речи и обреда у којима се састоји формула последњег помазања.“¹⁶ Чак се и у

¹² Т. Бушетић — Ст. Ст. Мокрањац, *Српске народне песме и игре са мелодијама из Левча*, Београд 1902; И. Бајић, *Песме из Србије*, Нови Сад 1924; В. Борђевић, *Српске народне мелодије*, Београд 1931; М. Васиљевић, *Југословенски музички фолклор*, I, Београд 1950; idem, *Народне мелодије из Санџака*, Београд 1953; idem, *Народне мелодије Лесковачког краја*, Београд 1960; Ж. Станковић, *Народне песме у Крајини*, Београд 1951; К. П. Манојловић, *Народне мелодије из Источне Србије*, Београд 1953; Ст. Ст. Мокрањац, *Записи народних мелодија*, Београд 1966.

¹³ Упор., А. Матовић, *Рукописне збирке народних мелодија у Музиколошком институту*, Српска музика кроз векове, Галерија САНУ, књ. 22, Београд 1973, 293–331.

¹⁴ *Euchologium Sinaiticum*, ed. R. Nahtigal, vol. II, Ljubljana 1942, 325 (f. 103v, ред. 3–5).

¹⁵ L. Niederle, *Manuel de l'antiquité Slave II, La Civilisation*, Paris 1926, 168; А. Петровић, *Грађа за изучавање наше народне религије*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XIV, 1939, 31; Ј. Вукмиловић, *Прољећни обичаји*, Рад IX Конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963.

¹⁶ V. Jagić, *Грађа за словинску народну поезију*, Рад JAZU 37, Загреб 1876, 40–50.

рукописном молитвенику манастира Хиландара (Рс Слав. 346, f. 134г) налази додатак „Колџдари — гатања по дану на који падне Божић”.¹⁷

Како у прошлости, тако и данас „сељаци не придају праву важност црквеним светковинама, ако нису праћене и домаћим ритуалом”.¹⁸ О томе сведочи и запис немачког пинописца Стефана Герлаха (Stephan Gerlach) из 1572. године: „Село Ајдановац, као и Пирот, припада Синан паши у Цариграду. Кршћани су тога дана светковали Петрово, цркву имају св. Ђурђа, у којој се управ служила служба; црква лежи на висини међу дрвећем, унутри бијаше неколико старих мужева, а вани жене, које се без побожности разговараху... После богослужења, по подне, играле су дјевојке коло и у сборових су две по две пјевале. Жене носе особит накит на глави, налачи сукном преобученој здјели, а наоколо је украшена малим шкољкама, сребрењаци, перјем и другим особитим стварима.”¹⁹ Исте године је непознати путописац описао Духовске задушнице у селу Белица недалеко од Ђуприје: „Кад смо овамо дошли, били су мало не сви мушкарци и жене изишли из села у дрвену цркву, која је на висини, а сваки је из своје куће понио са собом зделу, кухане пшенице и бјела круха, што су полагали у цркви на два дуга стола, а над тим је свећеник, уз којег су стајале старјешине обћински, молио и пјевао: затим су жене младе и старе, свака с горућом свијећом пошле на гробље, које је уз цркву, те на гроб својих крвних рођака, од којих је многи прије 20 година умро, заболело свијећу, бациле се на њ и са свом снагом звале и нарицале, а њекоје су се дапаче до крви по лицу пребале. Пошто је то њеко вриеме трајало њекоје жене, имајући на глави виенце, тиешиле су плачуће и водиле их натраг у цркву, где је свећеник опет молио дугу молитву, тамјаном кадио, пјевао и благосиљао, а пшеницу и крух ношаху пред свећеника, кој је од тога нешто узимао; остала лако обћина посиела и јела, а један је другому од својих мртвих причао. За тим је свећеник опет пјевао и ње благосиљао, тим су устајали и кренули кући.”²⁰

Као центар духовног живота и културе, црква је вековима вршила асимилацију паганских обичаја. Многи су прилагођени хришћанској религији, постајући тако део нових култова (слава, лазарице).²¹

¹⁷ Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 143.

¹⁸ L. Niederle, *ibidem*, 16; В. Ђорђевић, *Религиозни свадбени обичаји*, Наш народни живот III, Београд 1931, 143.

¹⁹ Упор. Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka*, Rad JAZU 116 Zagreb 1892, 49—50.

²⁰ Р. Matković, *Putovanja...*, Rad JAZU 112, Zagreb 1892, 218.

²¹ Ш. Кулишић, *Из старе српске религије*, Београд 1970, 7—9; К. П. Манојловић, *За трагом наше старе световне и црквене музичке уметности*, Гласник Српске православне цркве 9, Београд 1964, 165.

Старо народно певање везано за паганска веровања живело је на истом терену, паралелно са црквеном музиком, ствараном на византијским основама. Обе традиције преношене су најчешће усменим предањем. У таквим условима међусобни утицаји су били неминовни.²²

Нама доступна грађа сведочи да су елементи хришћанских литургијских текстова најчешћи у крстоношким (63) и славским (30) песмама, а 16 епских песама говори о животу и страдању хришћанских светитеља.

Крстоноше

Порекло крстоноша је у паганским обредима — заветинама, вршеним за добро летине. Етнолози сматрају да се наше крстоноше могу довести у везу са далеким паганским веровањем у светост дрвећа и њихову моћ.²³ То је био земљораднички обичај који се празновао на њивама поред утврђеног места, обично дрвета — *записа*, у периоду од Ускрса до Петровдана, најчешће на Спасовдан и Духове.²⁴ Хришћанска обележја унесена су касније. Тада у обреду учествује свештеник или монах. Литија са крстовима и заставама полази од цркве, код *записа* свештеник чита молитве, а певају се црквене песме и народне — крстоношке. Овај обичај припада славским светковинама, па зато крстоноше, поред ношења литије, благосиљају жито, секу славски колач и напијају славу као и при породичној слави.²⁵

Поред тога што су везане за славу, крстоноше преузимају и текстове песама веома старог паганског обичаја — додола, молепствија за кицу.²⁶ Вековима је црква тежила да потисне

²² Упор. К. П. Манојловић, *Музичко дело нашег села*, Београд 1929, 11; V. Zganec, *Folklore Elements in the Yugoslav Orthodox and Roman Catholic Liturgical Chant*, *International Folk Music Journal* VIII, 1956, 19—22.

²³ Б. Дробњаковић, *Етнологија народа Југославије* I, Београд 1960, 214; Ш. Кулишић, *ibidem*, 28—29; С. Зечевић, *Заветина у Североисточној Србији*, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 36, 1973, 43—65. Сличан обичај је познат и у католичким селима у Хрватској, упор., J. Bezić, *Razvoj glagoljskoga pjevanja na zadarskom području*, Zadar 1973, 31.

²⁴ Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник*, 4. издање, Београд 1935, 174; Р. Ускоковић, *Сеоке и црквене славе по селима око Ивањице*, *Гласник Етнографског музеја у Београду* V, Београд 1930, 93; Ш. Кулишић, *О светковању четвртка*, *Гласник Етнографског музеја у Београду* XIV, 1939, 93—96.

²⁵ И. С. Јастребов, *Обичаји и пјесме турецкихъ Србовъ*, Петроград 1886, 82—88; М. Ђ. Милићевић, *Славе у Срба*, *Годишница Николе Чулића* I, 1877, 152; М. Васиљевић, *Народне мелодије Лесковачког краја*, Београд 1960; 89; П. Костић, *Обичај постављања застава на гроб*, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 33, 1970 16—18.

²⁶ "The prayers for dew and rain (at the beginning of summer) were inserted in the liturgy of Passover and Sukkot respectively. At the time of early Christianity they existed only in their basic forms of brief petitions—упор. E. Wegner, *The Sacred Bridge*, London 1950, 11. О додолама у Србији види: Ш. Кулишић, Ж. Петровић, И. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1970, 108—109.

најупорнији пагански обичај, додоле. Многбројни стари текстови и једноставни напеви додолских песама сачувани су у крстоношком певању, а припев „ој додо, додоле“ замењен је са „Господи помилуј“. Народно двојеверје се нигде није тако јасно изразило као у овим песмама нехришћанског садржаја са црквеним припевима. (муз. пример 1)

а) До - до - м - ца Бо - га мо - ми,

б) Кр - сти мо - сим Бо - га мо - ми,

а) ој, До - до - ле ми - ми Бо - же

б) Го - спо - де по - ми - нуј, Го - спо - де за - да - нуј.

Муз. пример 1. Крстоношка и додолска песма

а) Додолска песма — В. Ђорђевић, *Српске народне мелодије*, Београд 1931, 8, бр. 26

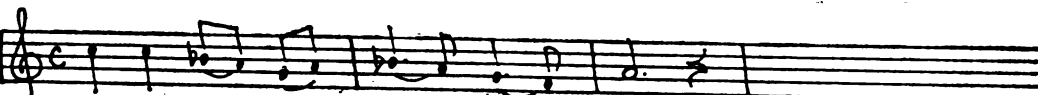
б) Крстоношка песма — В. Ђорђевић, *ibidem*, 7, бр. 23.

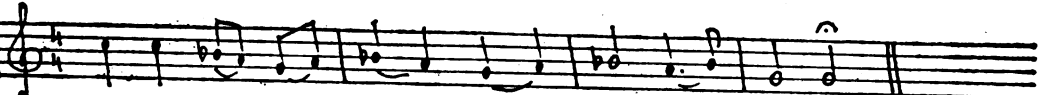
Издвојене су три групе напева крстоношких песама: 1. крстоношке песме сличне или идентичне додолским; 2. крстоношко „господање“; 3. ускршњи тропар у крстоношком обреду. Првој групи припада највећи број песама (58). Готово сви текстови су у осмерцу (4 + 4), што је карактеристично и за додолске песме. Само је једна песма у десетерцу (4 + 6), док је у другом примеру први стих у десетерцу (5 + 5), а други у осмерцу (4 + 4). Први стих крстоношких песама је „Крсти носим Бога молим“ или „Крстоноше крсти носе“. Три песме почињу стиховима

„Свети Спаси коња јаше“, „Свети Спаси коња игра“. Њих крстоноше певају на Спасовдан, а текст се односи на Христа спаситеља.

Мелодије крстоношких песама су једноставне, силабичне, а крећу се у обиму кварте или квинте. Међусобно су веома сличне; 58 анализираних песама садржи 20 мелодијских варијанти. Карактеристичан припев „Господи помилуј“ изостављен је само у песми десетерачког стиха. Мелодије припева су такође силабичне, малог обима, али се разликују од напева саме песме. Издвојена су четири типа напева, који су међусобно слични, али су само два идентична. Овако велики број мелодијских варијанти позната је карактеристика усменог предања. Нисмо учили сличност, ни са мелодијским формулама црквеног певања сачуваног у неумским записима XV—XVIII века, ни са мелодијама српског народног црквеног појања.

а)
По-ми-нуј нас Го-спо-ди,

б)
Сла-ва тво-ја Го-спо-де,

в)
по-ми-нуј нас Го-спо-ди по-ми-нуј.

г)
сла-ва тво-ја Го-спо-де по-ми-нуј.

Муз. пример 2. Крстоношка и славска песма

- а) Крстоношка песма — М. Станојевић, *Трагови црквеног певања у народу*, Зборник прилога за проучавање Тимочке крајине I, Београд 1929, 80.
- б) Славска песма — Ж. Станковић, *Грађа за историју православног српског црквеног певања*, рукопис у Музиколошком институту САНУ, Београд, 80.

Другој групи напева припада такозвано крстоношко „господање“. У западним крајевима Србије крстоноше не певају своје обично певање, него само „господају“, певају „Госпode помиљуј“.²⁷ Слично је и у Шумадији, а у косаничкој и прокупачкој области досељеници из Колашина о сеоској литији такође не певају обичне крстоношке песме, него само „господају“.²⁸ Код тројице мелографа забележено је шест примера оваквог певања.²⁹ Њихови напеви немају сличности ни са мелодијама крстоношких песама, нити са њиховим припевима, али су зато блиски славском певању. (муз. пример 2) Делимично, постоји сличност са мелодијским формулама српског народног црквеног појања.

Јединствен пример је певање ускршњег тропара у оквиру крстоношког обреда. Седам оваквих песама је забележено у околини Ниша, Алексинца и Зајечара, а означене су као крстоношко или славско певање.³⁰ У текстовима је сачуван стари извор, близак запису из српског неумског рукописа XV века,³¹ али и црквенословенској верзији у новијем српском народном црквеном појању.³²

²⁷ М. Милојевић, *Песме и обичаји укупног народа српског II*, Београд 1868, 142; Ж. Станковић, *Грађа за историју православног српског црквеног појања*, I део, рукопис у Музиколошком институту у Београду, 44.

²⁸ Ж. Станковић, *ibidem*, 45—46; Р. Ускоковић, *Сеоске црквене славе по селима око Ивањице*, Гласник Етнографског музеја у Београду V, 1930, 95.

²⁹ Ж. Станковић, *ibidem*, 44—45; К. Манојловић, *Народне мелодије из Источне Србије*, Београд 1953, 99; *idem*, *Музичко дело нашег села*, Београд 1929, 11; М. Станојевић, *Трагови црквеног певања у народу*, Зборник прилога за проучавање Тимочке крајине I, Београд 1929, 80.

³⁰ К. П. Манојловић, *За трагом наше старе световне и црквене музичке уметности*, Гласник Српско-православне цркве 9, Београд 1946, 172—173; Ж. Станковић, *Грађа...*, 109. — Ускршњи тропар као песму у крстоношком обреду помиње и И. С. Јастребов, *Обичаји и пјесме турецкихъ Сербоваъ*, Петроград 1886, 121.

³¹ Упор. Д. Стефановић, *Стара српска музика*, Музиколошки институт. Посебна издања, књ. 15/I, Београд 1974, 89—95. — Занимљиво је да је исти тропар сачуван у хрватском глагољском рукопису из XV века, Упор. М. Pantelić, *Elementi bizantske himnologije u hrvatsko-glagoljskoj himni*, Slovo 17, Запреб 1967, 37—59.

³² Црквенословенски језик (црквенословенска редакција) је варијанта руске редакције старословенског језика, формирана у Москви под утицајем западних и југозападних руских текстова током XVI века. Уведена је у званичну употребу у Руској православној цркви, а од XVIII века до данас је богослужбени језик Српске православне цркве. (Упор. П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971, 104; Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 46).

старословенски текст
српске редакције

Христос васкресе
из мртвихъ
съмрѣію сѣмрѣтѣ
настѣни
и сѣшим
ниже въ гробе
животъ дарова.

народни изговор

Христос војскре
из мртве
самртију самрт
поправде

и суштим ва гробје
живот дарував.

црквенословенски
текст

Христѡсъ воскрѣсе
изъ мѣртвѣхъ
смѣртію смѣртѣ
поправѣ

и сѣшымъ во гробѣхъ
животѣ даровавѣ.

Народна мелодија тропара је силабична, малог обима (кварта, квинта), као и напев крстоношких песама. Три примера су веома слична крстоношском певању. Код остале четири песме постоје заједнички мотиви, али је сличност мање уочљива. Вршена су и по-

a)

b)

c)

a)

Муз. пример 3. Ускршњи тропар „Христос васкресе“

- a) Ускршњи тропар као крстоношка песма, источна Србија — Ж. Станковић, *Грађа за историју православног српског црквеног певања*, рукопис у Музиколошком институту САНУ, 83.
- b) Почетак ускршњег тропара, транскрипција из неумског рукописа, Библиотека манастира Хиландара, *MS Slav. 668*, XVIII век, f. 355 г.
- ц) Почетак ускршњег тропара према напеву српског народног црквеног појања — Н. Варачки, *Нотни зборник српског народног црквеног појања*, Нови Сад 1923, 335.

ређења са музичким записима у литургијским рукописима и књигама, и то: а) српски напев, XV век (касновизантијска нотација, старословенски језик српске редакције), Атина, Национална библиотека, MS 928, XV век, f. 145r; б) хиландарски напев, XVIII век (касновизантијска нотација, црквенословенски језик), Библиотека манастира Хиландара, MS Slav. 668, XVIII век, f. 355r; в) бугарски напев, XIX век (Хрисантова нотација, црквенословенски језик),³³ г) српско народно црквено појање, крај XVIII - почетак XIX века (савремени нотни запис, црквенословенски језик).³⁴ Постоји извесна сличност народног напева са мелодијом V гласа српског народног црквеног појања. Почетни мотив, скок кварте, исти је и у хиландарском неумском запису. (муз. пример 3)

Музичке анализе указују на два мелодијска типа крстоношког певања: а) песме које непосредно настављају традицију обредног додолског певања; б) крстоношко „посподање“ и певање ускршњег тропара са мелодијским формулама сложенијег црквеног појања.

Лазарице

Стари пролећни обичај *лазарице* прикључен је црквеном празнику Лазаревог васкрсења (Лазарева субота). Црква је штитила овај обичај, иако су текстови лазаричких песама задржали пагански, магијски карактер.³⁵ Изузетак је запис из околине Титовог Велеса у Македонији, где на Лазареву суботу деца окићена цвећем и врбовим грањем иду од куће до куће певајући једногласно „Опште је воскресеније“.³⁶ Текст и мелодија поменуте

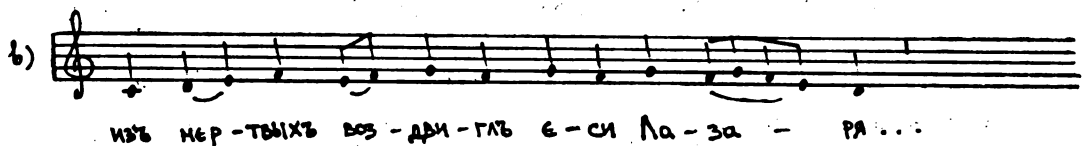
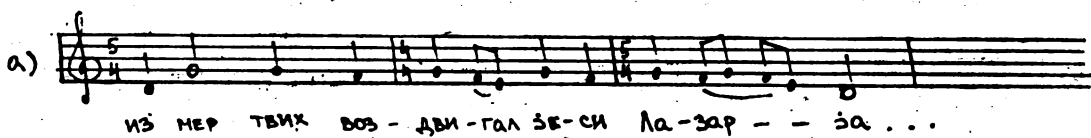
³³ П. Динев, *Триод и Пентикостар, Песнопения от великопостното и паскалното богослужение*, София 1951, 62; *idem*, *Народнопесенные элементы в Болгарском церковном напеве*, Известия на Института за Музика, VI, София 1959, 48—49; Е. Тончева, *Еленски пространен възкресен тропар „Христос воскрес“*, Известия на Института за Музика XV, София 1970, 213—260 (прештампање у: *Проблеми на старата българска музика*, София 1975, стр. 160—209).

³⁴ Г. Бољарић, Н. Тајшановић, *Српско православно пјеније IV, Сарајево 1887*, 17; Н. Барачки, *Воскресеније Христово или Ускрс, православно српско црквено појање*, Нови Сад 1935, 4; Ст. Мокрањец, *Страно пјеније*, 2. издање, Београд 1968, 114.

³⁵ Упор. М. Васиљевић, *Народне мелодије Лесковачког краја*, Београд 1960, 31—33; Р. Петровић, *Народне мелодије у пролећним обичајима*, Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963, 407—416; Ј. Вукмановић, *Пролећни обичаји*, Рад IX конгреса..., 265—266; П. Костић, *Порекло и значај годишњих обичаја*, Београд 1972, 22—23. — Детаљан и веома занимљив опис народне ношње, обредног певања и играња у оквиру пролећног обичаја (можда и лазаричког) у околини Пирота, оставио је Antonio Pigafetta, члан посланства немачког цара Максимилијана II (1567—1568. године); (упор. Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI veka*, Rad JAZU 100, Загреб 1890, 124; D. Petrović, *Pričevanja o potovanjih po Balkanskom poluotoku od XV do XVII stoletja: glasbena folklor in ljudski običaji*, Muzikološki zbornik, XI, Ljubljana 1975, 5—16).

³⁶ В. Хаџиманов, *Мелодије македонских лазаричких народних песама*, Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963, 400—401.

песме су исти као и тропар на Лазареву суботу I гласа.³⁷ (муз. пример 4). Ово је за сада једини познати пример црквене песме чији су и текст и мелодија без промена унесени у народни обред.

Муз. пример 4. Тропар на Лазареву суботу

- а) Лазаричка песма из Македоније — В. Хаџиманов, *Мелодије македонских лазаричких народних песама*, Рад IX конгреса Савеза фолклориста Југославије, Сарајево 1963, 400—401.
- б) Тропар за празник Лазаревог васкрсења, глас I — Б. Цвејић, *Триод — Карловачко појање*, Београд 1973, 112.

Слава

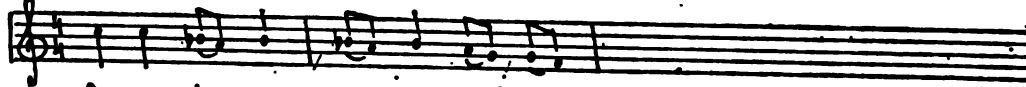
Народни обичаји о крсном имену — слави слични су аграрним магијским обичајима за време заветине, са израженим култом предака.³⁸ Са теолошког аспекта то је празник породичног карактера, посвећен сећању на дан примања хришћанске вере. Православна црква је празновање крсног имена везала за поје-

³⁷ Б. Цвејић, *Триод — Карловачко појање*, Београд 1973, 112.

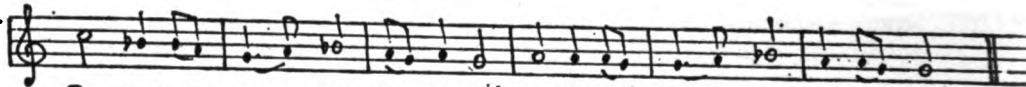
³⁸ М. Матић, *Крсно име — слава у Горњој Ресави*, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 25, 1962, 203—204; П. Костић, *Порекло и значење годишњих обичаја*, Београд 1972, 29—31.

дине хришћанске светитеље, који су постали заштитници породице. Иконе ових светитеља постају тако главни култни предмети.³⁹ Обред прати групно певање, и то: а) црквено појање уз обред сечења колача и б) народно певање домаћина и гостију приликом наздрављања.⁴⁰ Текстови народних песама су најчешће здравице, каткад праћене припевом „Господи помилуј” и „алилуја”.

а)

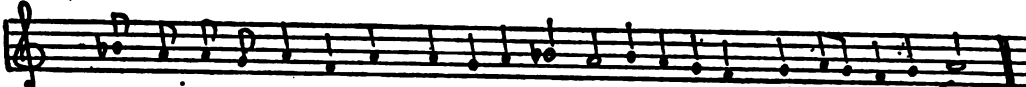

До-на-кин ми сла-ву ти-зе

Го-спо-де бо-же, а-ми-нуј а-ми-нуј бо-же по-ми-нуј

б)

Го-сло-ди по-ми-нуј, Го-сло-ди по-ми-нуј, Го-сло-ди по-ми-нуј

Муз. пример 5. Славско певање

- а) Славска песма из југоисточне Србије — М. Васиљевић, *Народне мелодије Лесковачког краја*, Београд 1960, 198, бр. 242.
 б) Одговарања на Литургији — црквена мелодија, Ј. Козобарић, *Православно црквено пјеније*, I, Осиек 1935, 11.

Издвојено је двадесетосам народних славских песама са црквеним припевом: 1) у осам примера напев је преузет из крстоношких песама, са припевима који су слични такозваном „крстоношком господању” или црквеном напеву одговарања на јектенија⁴¹ (муз. пример 5); 2) четири песме су сличне стихирама I гласа савременог Осмогласника, са карактеристичним прелажењем из дура у истоимени мол,⁴² (муз. пример 6); 3 највећи број

³⁹ М. Васиљевић, *Народне мелодије...*, 195; С. Зечевић, „Празник” (слава) у североисточној Србији, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 31—32, 1960, 397—406.

⁴⁰ М. Васиљевић, *ibidem*, 196.

⁴¹ Упор. М. Васиљевић, *ibidem*, 198 (пример 242), и Ј. Козобарић, *Православно црквено пјеније*, Осиек 1935, 11.

⁴² Упор. Ст. Мокрањац, *Осмогласник*, 3. издање, Београд 1964, 5. — Под савременим осмогласником подразумевамо систем гласова српског народног црквеног појања.

ДО - НА - КИИ МУ СЛА - ВУ ПИ - ЗЕ
 ... И ДА - НИ - ТЕ СЛА - - - ВУ ВЪ НЕМЪ
 ПО - МО - ГО МУ БОГ ПО - МО - ГО МУ БОГ
 БОС - КРЕС - ИВ - МУ ИЗ МЕР - ТВИХЪ И - КЪ ТОИ ЕСТЬ БОГЪ НАМЪ,

Муз. пример 6. Славско певање

- а) Славска песма из југоисточне Србије — М. Васиљевић, *Народне мелодије Лесковачког краја*, Београд 1960, 198, бр. 243.
- б) Део васкрсне стихире на вечерњој, глас I — Ст. Мокрањац, *Осмогласник*, 3. издање, Београд 1964, 3, бр. 4.

анализираних славских песама (16) сличан је стихирима VI гласа Осмогласника.⁴³ (муз. пример 7) Шести црквени глас савременог Осмогласника не следи ни једну, у музичкој теорији познату лествицу. Према Мокрањчевим речима „то чудновато кретање са чудним растојањима између појединих ступњева, даје овим мелодијама особиту оријенталну боју“.⁴⁴ Постоји више претпоставки, али и доказаних чињеница о различитим утицајима, под којима је настало српско црквено појање крајем XVIII и почетком XIX века.⁴⁵ Наведени примери славског обредног певања

⁴³ *Ibidem*, 183—191, 205—208.

⁴⁴ *Ibidem*, предговор, 7.

⁴⁵ Упор. D. Petrović, *Hymns in Honour of Serbian Saints in Music Manuscripts of the Monastery of Chilandar and in Printed Editions*, Studies in Eastern Chant IV, New York 1979, 134—139; eadem, *One Aspect of the Slavonic Oktoechos in Four Chilandari Music Manuscripts*, Report of the Eleventh Congress of the International Musicological Society, Copenhagen 1972, II, Copenhagen 1975, 766—774; eadem, *Српско народно црквено појање и његови записивачи*, Српска музика кроз векове, Галерија САНУ, књ. 22, Београд 1973, 251—292.

указују на оријенталне утицаје, вероватно из турског периода, који нису довољно расветљени ни у народној ни у црквеној музици. Значајно је питање — још увек без одговора — да ли су оријентални елементи преко народног певања унесени и у црквено појање, или су истовремено, директно, продирали и прилагођавали се овим двама музичким традицијама на нашем тлу.

а)
Сла-ва-ми тво-ја Го-спо-де

б)
Хва-ли-те ђ-го ѡсѣ ѡг-ге-ми ѡ-гѡ хва-ли-те

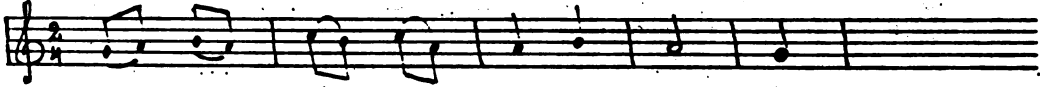
а)
Сла-ва-ми тво-ја Го-спо-де по-ми-лѡ

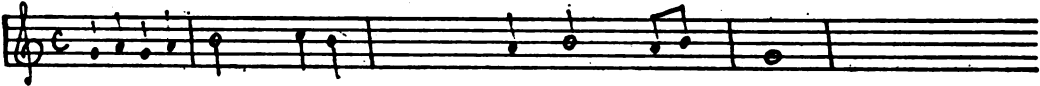
б)
ѡ-го ѡсѣ си-ли ѡ-гѡ

Муз. пример 7. Славско певање

- а) Славска песма из источне Србије — Ж. Станковић, Грађа за историју православног српског црквеног певања, рукопис у Музиколошком институту САНУ, Београд, 75.
- б) Псаламски стих на јутрењу, глас VI — Ст. Мокрањец, Осмогласник, 3. издање, Београд 1964, 205.

Народним песмама са хришћанским елементима припада и популарна поздравна песма из Архијерејске литургије „Многа лета“, која се као здравица пева на славама и разним сеоским светковинама. Два забележена народна напева веома су слична црквеној мелодији. (муз. пример 8) Црквеном седмом гласу прилагођене су и мелодије две шаливе песме.

а)
 Мно - га ме - та , мно - га ме - та ,

б)
 ... мно - - - га - - - ја

а)
 за мно - га - ја ме - та , за мно - га - ја ме - та

б)
 ме - та ... на мно - - га - - ја...

Муз. пример 8. — Славско певање

- а) Славска песма — Т. Бушетић, Ст. Мокрањач, *Српске народне песме и игре са мелодијама из Левча*, Београд 1902, 5, бр. 4.
- б) Поздравна песма на Архиепископској литургији — Ј. Козоварић, *Православно црквено пјеније*, I, Осиејек 1935, 141.

Посебну групу чине народне песме о библијским личностима и хришћанским светитељима. Оне су претежно епског карактера, а везане су за различите обичаје: славу, Божић, лазарице, краљице, мобу, жетву. Највише их је о Св. Недељи, Св. Петру и Св. Николи. Десетерачка песма „Везак је везла дјева Марија” односи се на Благовести.⁴⁶ Три сличне епске песме опевају Христово рођење и крштење.⁴⁷ Ове и њима сличне епске песме неисторијског садржаја настале су под утицајем хришћанске апокрифне књижевности.⁴⁸ Њихови напеви су углавном једноставни,

⁴⁶ Упор. D. Vitković, *Utjecaj hrišćanske ikonografije na neke narodne pjesme*, Zbornik za narodni život i običaje XXIV, Запреб 1919, 26—27; Н. Милошевић-Ђорђевић, *Заједничка тематско-сужејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Београд 1971, 181—195; М. Милојевић, *Песме и обичаји укупног народа српског*, II Београд 1869, 76.

⁴⁷ Две песме сличног садржаја забележио је и Вук Ст. Караџић, *Српске народне пјесме*, I Провета — Београд 1969, 128—129.

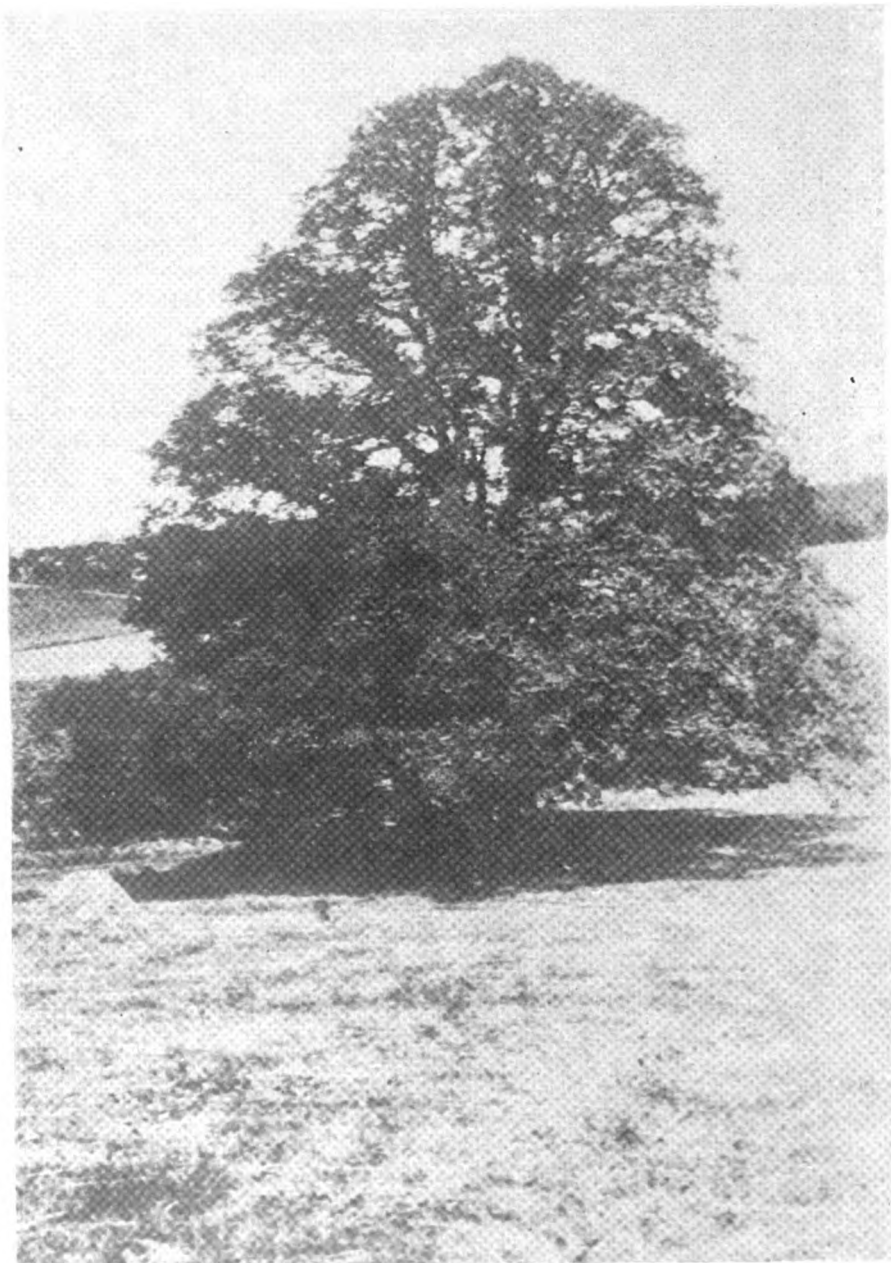
⁴⁸ Н. Милошевић-Ђорђевић, *ibidem*, 25.

силабични, понекад са кратким мелизмима, али без икакве сличности са црквеним гласовима.

Анализе српских народних песама чији текстови садрже елементе литургијских текстова потврђују хришћанске утицаје на народне обреде и на народно обредно певање. Чини се да су текстови били подложнији црквеном утицају. Према консултованој грађи, музичке формуле црквених напева најчешће се налазе у славском и крстоношком певању. Посебно је занимљиво присуство две литургијске песме — ускршњег тропара и тропара на Лазареву суботу — у народним обредима. Ускршњи тропар, забележен као крстоношка песма у источној Србији, са текстом блиским старословенском језику српске редакције и мелодијом која садржи само поједине мотиве средњовековног напева (забележеног у немском рукопису XV века) и мелодијске формуле српског народног црквеног појања, директно је сведочанство о продирању црквеног напева у народно обредно певање у давној прошлости. Пример таквог утицаја у новије време је тропар на Лазареву суботу, са непромењеним црквенословенским текстом и мелодијом српског народног црквеног појања, забележен у оквиру лазаричког обреда у Македонији.

Подаци о утицају цркве на народна веровања и обреде, примери међусобног утицаја црквеног и народног певања и упоредне анализе оваквих напева представљаће и убудуће драгоцен путоказ у проучавању настанка и развоја ове две музичке традиције код Срба.

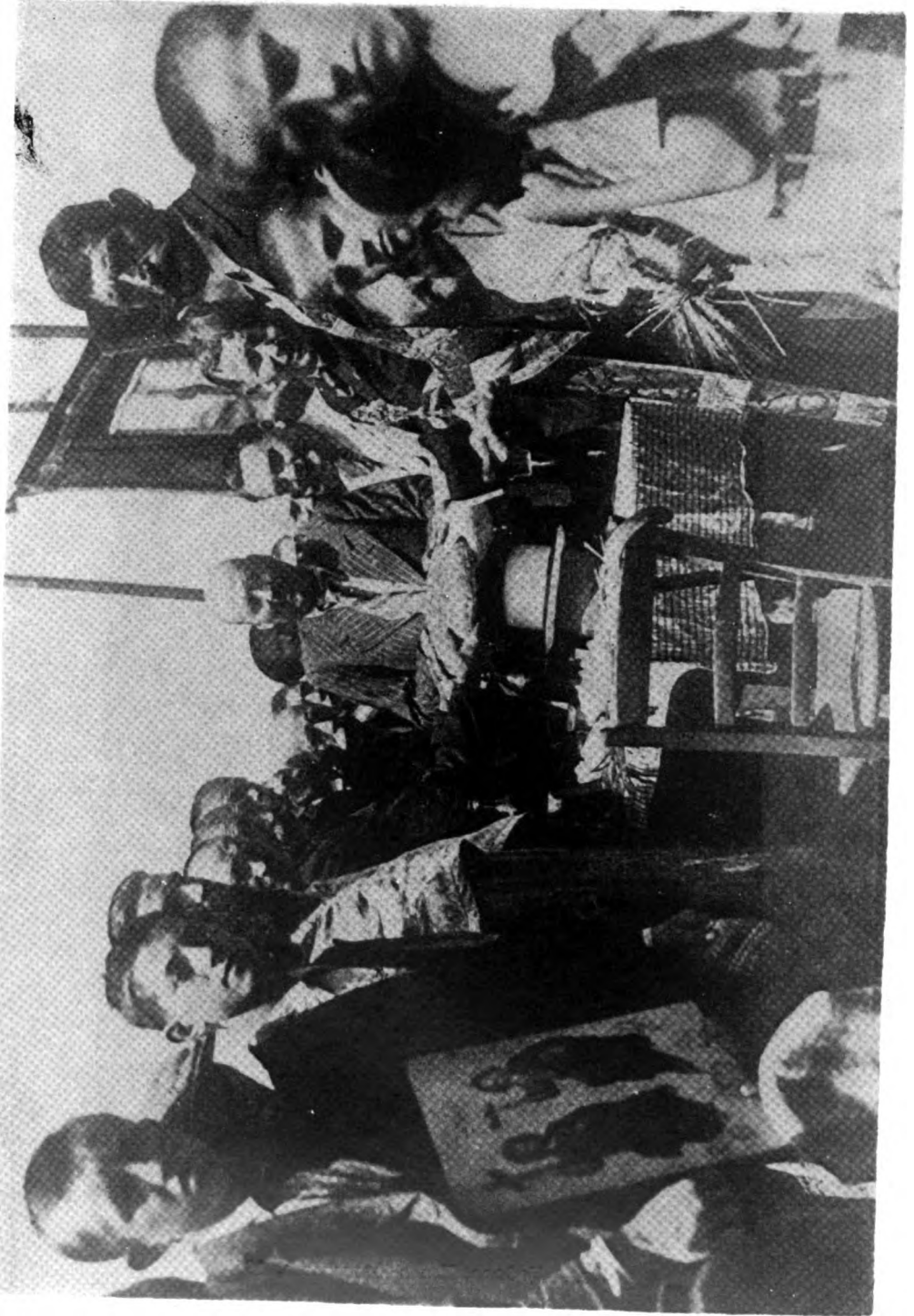

Сл. 1 Дрво — запис, јужна Србија*

* Све фотографије су власништво Етнографског музеја у Београду,

Сл. 2 *Крстоноше* снимљене у јужној Србији 1952. године

Сл. 3 Крстоноше ломе славски колач и освећују жито, Соко Бања 1937.

Сл. 4 Додоле, Бања Ковиљача, 1943.